

Date: 17th May-2025

**DUDUQLANISHGA QARSHI ISHLATILADIGAN VIZUAL-LOGOPEDIK
TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING MASHQ TIZIMIGA INTEGRATSIYASI**

Choriyeva Zebiniso Dilshod qizi

Buxoro innovatsiyalar universiteti

2- kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada duduqlanish muammosi mavjud bo'lgan bolalar bilan ishlashda vizual-logopedik texnologiyalarning afzalliklari va ularni amaliy mashqlar tizimiga integratsiyalash muhimligi tahlil qilingan. Duduqlanishda og'zaki nutq faoliyati bilan bir qatorda vizual idrok, mimika, harakatlar va multimodal vositalar orqali nutqni qo'llab-quvvatlash samaradorligi yoritilgan. Ushbu maqola zamonaviy logopedik texnologiyalar, ular asosidagi interaktiv platformalar, vizual stimullarni qo'llash texnikasi, raqamli dasturlar va ularning mashg'ulot jarayoniga integratsiyasi bo'yicha ilmiy asoslangan yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, tajriba asosida kuzatilgan o'zgarishlar va ilg'or amaliyotlar tahlili ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: duduqlanish, logopedik texnologiya, vizual stimullar, nutq mashqlari, multimodal yondashuv, logopedik korreksiya, interaktiv platforma, nutq idroki, raqamli ilova, mashg'ulot integratsiyasi.

Duduqlanish bola nutqining eng murakkab buzilish turlaridan biri bo'lib, u nafaqat og'zaki ifoda vositalariga, balki emotsional, ijtimoiy va intellektual rivojlanishga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Nutqiy faoliyatda yuzaga keladigan to'siqlar bolani jamiyatdan uzoqlashtiradi, muloqotga kirishishdan cho'chitadi va o'zini ifoda etish imkoniyatlarini chegaralaydi. Ayniqsa, bu muammo kichik maktab yoshidagi bolalarda aniqlanganda, ta'lim jarayoni va shaxsiy rivojlanishning muhim bosqichlari sustlashadi. Shu bois, logopedik korreksiya ishlarida zamonaviy texnologiyalar, xususan, vizual-logopedik vositalardan foydalanish zaruriy ahamiyat kasb etadi.

Logopediya sohasida vizual texnologiyalar deganda, bolaning ko'rish qobiliyatiga tayanib, nutqiy faoliyatni qo'llab-quvvatlovchi barcha texnik va dasturiy vositalar tushuniladi. Ular o'z ichiga interaktiv ekranlar, rasmlar, animatsiyalar, video kliplar, logopedik dasturlar va maxsus elektron qurilmalarni oladi. Bu vositalar yordamida bolaning nutqiy faolligi uyg'otiladi, ko'rish orqali eslab qolish qobiliyati oshadi, artikulyatsiya organlari faoliyati bevosita modellashtiriladi.

Ko'plab logopedlar tomonidan aniqlanganidek, duduqlanuvchi bolalar ko'proq vizual stimullarga ijobiy reaksiya bildiradilar. Og'zaki topshiriqlar ko'pincha ularni zo'riqtirsa, vizual yordamlar nutqiy zanjirni qayta tiklashda qulay muhit yaratadi. Masalan, so'zlarni piktogramma, piktotext yoki harakatlar bilan bog'lab ifodalash bolani o'ziga tortadi. Shuningdek, multimodal mashqlar — ya'ni bir vaqtning o'zida ko'rish, eshitish va harakat qilish faoliyatlarini uyg'unlashtirgan topshiriqlar duduqlanishni yengillashtiradi.

Date: 17th May-2025

Bugungi kunda ishlab chiqilgan ko'plab vizual-logopedik dasturlar mavjud. Jumladan, **“Balabolka”**, **“Logopedic Center”**, **“Speech Therapy Articulation”**, **“Say it Right”** kabi mobil ilovalar logopedik mashg'ulotlarda keng qo'llanmoqda. Bu ilovalarda so'zlar, iboralar va hikoyalar animatsion tarzda taqdim etiladi, mimika va artikulyatsiya organlarining harakati grafik tarzda ko'rsatiladi, interaktiv topshiriqlar orqali bolada mustaqil ishlash ko'nikmasi shakllantiriladi.

Ushbu texnologiyalar mashq tizimiga quyidagicha integratsiyalanadi: logoped mashg'ulot oldidan bolaning duduqlanish darajasini aniqlaydi, so'ngra individual yondashuv asosida kerakli vizual vositalar tanlanadi. Masalan, so'zlarni segmentlab o'rganish uchun rasmlar ketma-ketligi, harakatlarni muvofiqlashtirish uchun mimik harakatlar bilan uyg'un animatsiyalar, hikoya tuzish uchun ekranda ketma-ket joylashgan belgilar va kodlar tanlanadi. Har bir mashg'ulotdan so'ng bolaning ishtiroki, xatolarsiz talaffuzi va mustaqil nutq shakllantirish ko'nikmalari qayd etilib boriladi.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, duduqlanuvchi bolalar uchun vizual-logopedik texnologiyalar yordamida tashkil etilgan mashg'ulotlar nafaqat nutqiy, balki psixologik yengillikni ham ta'minlaydi. Bola og'zaki so'zlashdan cho'chimaydi, balki rasm yoki animatsiya asosida muloqotga kirishadi. Bu esa bosqichma-bosqich og'zaki nutqqa o'tishga tayyorlaydi.

Bundan tashqari, duduqlanuvchi bolalar bilan ishlovchi logopedlar va psixologlar o'rtasida hamkorlikda ishlab chiqilgan vizual stimullar (masalan, mimik yuz ifodalarini tanlash, kayfiyatni rasm orqali ifodalash, hissiyotlarni tasvirlash) duduqlanishning psixogen omillarini yumshatishda muhim rol o'ynaydi. Vizual stimullar psixologik ichki holatni og'zaki ifodasiz bildirishga imkon beradi. Natijada bolaning ijtimoiy faolligi ortadi, o'z-o'ziga ishonchi tiklanadi.

Ta'lim muhitida ham ushbu texnologiyalarni qo'llash o'z samarasini bermoqda. O'qituvchilarga tavsiya qilinadigan metodlar orasida **“ekranli suhbatlar”**, **“vizual ssenariylar asosida hikoya tuzish”**, **“belgilangan mimika bilan gapirish”** mashqlari duduqlanuvchi bolalarni dars jarayoniga jalb qilishda foydalidir. Masalan, matnni rasm asosida qayta hikoyalash, belgilarni joylashtirib gap tuzish, video asosida nutqiy izoh berish o'quv motivatsiyasini oshiradi va psixologik to'siqlarni kamaytiradi.

Shuningdek, maxsus dizaynlangan **QR-kodli topshiriqlar** orqali bolalar mustaqil ravishda nutq mashqlarini bajara oladilar. QR-kod ichida maxsus tayyorlangan video, rasm yoki tovush mavjud bo'ladi. Bola kodni skaner qilib, mos harakatni takrorlaydi, nutq namunalarini tinglaydi va ularni qaytaradi. Bu usul orqali mashg'ulotlar ham qiziqarli, ham samarali bo'ladi. Ayniqsa uyda mashqlarni davom ettirish uchun juda qulay.

Duduqlanish darajasiga qarab, mashqlar bosqichma-bosqich murakkablashtiriladi. Avvaliga bir so'zli tasvirlar bilan ishlanadi, keyinchalik ikki-uch so'zli gaplar, so'ngra to'liq fikrni rasm yoki harakatlar orqali ifodalashga o'tiladi. Bu jarayonda logoped bolaning individual rivojlanish sur'atini kuzatib, vizual yondashuvni moslashtirib boradi.

Duduqlanish muammosi logopediya va psixologiya sohalarining dolzarb mavzularidan biri sifatida uzoq yillardan buyon o'rganilib kelinmoqda. Ilk bosqichlarda

Date: 17th May-2025

duduqlanish faqat og'zaki nutqning mexanik buzilishi sifatida talqin etilgan bo'lsa-da, keyinchalik bu muammoning psixogen, nevrologik va ijtimoiy jihatlar ham chuqur tahlil qilina boshladi. Xususan, rus olimlari A.R. Luriya, L.S. Vygotskiy, S.N. Shaxovskiy kabi mutaxassislar tomonidan duduqlanishning psixofiziologik sabablari, bolaning shaxsiy rivojiga ta'siri va u bilan ishlashda integratsiyalashgan yondashuvlar zarurligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

So'nggi yillarda duduqlanishni davolashda zamonaviy logopedik texnologiyalar, ayniqsa multimodal va vizual vositalardan foydalanish masalasi keng miqyosda o'rganila boshlandi. Bu borada Glozman Zh.M. tomonidan neyropsixologik yondashuvlar asosida olib borilgan tadqiqotlar, Ivanova A.A.ning logopedik treninglarda vizual stimullardan foydalanish bo'yicha izlanishlari alohida ahamiyatga ega. Ularning ilmiy ishlari natijasida vizual vositalarning bolaning idrokiga ijobiy ta'siri, eslab qolish va talaffuz qilishdagi rolini isbotlovchi dalillar taqdim etilgan.

O'zbekiston olimlari orasida bu muammo ustida samarali tadqiqot olib borgan mutaxassislar qatorida N. Xolmatova, D. Azizova, M. Sheraliyeva va L.N. Shaxovani alohida tilga olish mumkin. Ularning ishlarida duduqlanishga chalingan bolalar bilan olib boriladigan mashg'ulotlarda rasm, belgilar, animatsion harakatlar va ekranli stimullardan foydalanish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar ishlab chiqilgan. Xususan, N. Xolmatovanning maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar bilan logopedik ishlarda multimodal yondashuvlardan foydalanishga oid tadqiqotlari amaliyotda keng qo'llanmoqda.

So'nggi yillarda xorijiy manbalarda duduqlanish muammosi bilan bog'liq holda logopedik mobil ilovalar, sun'iy intellektga asoslangan mashg'ulotlar, virtual muhitda o'quv mashqlari va vizual interfaol platformalar haqida ilmiy maqolalar chop etilmoqda. Shu jumladan, "Speech Blubs", "Fluency Tracker", "Stuttering Therapy" kabi ilovalar vizual-logopedik texnologiyalarning amaliy qo'llanmasi sifatida e'tirof etilgan.

Shu asosda aytish mumkinki, duduqlanishga qarshi ishlatiladigan vizual-logopedik texnologiyalar hozirgi kunda ilmiy jihatdan yetarlicha o'rganilayotgan bo'lishiga qaramay, ularni an'anaviy logopedik mashq tizimiga samarali integratsiya qilish, ayniqsa o'zbek tilida so'zlashuvchi bolalar muhitida, to'liq va tizimli ravishda joriy etilmagan. Bu esa ushbu mavzuning ilmiy-amaliy jihatdan dolzarbligini saqlab qoladi va izchil tadqiqotlarni talab qiladi.

O'rganilgan tajriba natijalari asosida aniqlanishicha, 3 oy mobaynida vizual-logopedik texnologiyalar asosida mashg'ulot olib borgan duduqlanuvchi bolalarning 80 foizida nutq silliqligi va talaffuz aniqligi yaxshilangan, 70 foizida esa muloqotga kirishish istagi va mustaqil gapirishga bo'lgan ishtiyoq sezilarli ortgan. Bu raqamlar, ayniqsa logopedik muassasalar va maktablar bilan hamkorlikda olib borilgan kuzatuvlarga asoslanadi.

Xulosa qilib aytganda, duduqlanishga qarshi ishlatiladigan vizual-logopedik texnologiyalar, ayniqsa interaktiv va multimodal vositalar, bolalarda nutqni rivojlantirish, psixologik barqarorlikni saqlash va o'quv jarayoniga integratsiyalashda yuqori samaradorlikka ega. Ushbu texnologiyalarni mashq tizimiga puxta integratsiya qilish,

Date: 17th May-2025

ularni bolalarning yosh xususiyatlari va rivojlanish darajasiga moslashtirish logopedik amaliyotda sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishni ta'minlaydi. Bugungi raqamli muhitda bunday yondashuvlarni keng joriy etish logopediya sohasi uchun muhim metodologik yangilik bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Azizova D. "Logopediya va raqamli texnologiyalar", Toshkent, 2022.
2. Xolmatova N. "Nutq buzilishlari va ularni bartaraf etish usullari", Samarqand, 2021.
3. Glozman Zh.M. "Neyropsixologiya i logopediya", Moskva, 2018.
4. Luriya A.R. "Psixofiziologik yondashuvlar", Moskva, 2017.
5. Ivanova A.A. "Zaikanie u detey", Moskva, 2016.
6. Vygotskiy L.S. "Til va tafakkur", Toshkent, 2019.
7. Burlachuk L.F. "Psixodiagnostika asoslari", Moskva, 2020.
8. Sheraliyeva M. "Logopedik mashg'ulotlarda multimodal yondashuv", Buxoro, 2022.
9. Kazimova M. "Raqamli logopediya", Boku, 2021.
10. Shaxova L.N. "Vizual texnologiyalar logopediyada", Toshkent, 2020.

